બાલહિતૈશિની

અર્થાત્

કૈથી અછરોં મેં

ચિટ્ઠી પત્રી લિખને કી રીતિ સિખાનેવાલી પુસ્તક

જિસે

શ્રીયુત વિદ્યાવાન્ બુદ્ધિમાન્ શ્રી જે સી નેસફીલ્ડ

સાહબ બહાદુર એમ.એ. અવધ કે મદર્સોં કે ઇન્સપેકટર કે

હુકુમ સે

જિલા લખનઊ કે મદરસોં કે ડિપુટી ઇન્સપેકટર

મુંશી અંબિકાપરસાદ સાહબ ને

દેવનાગરી સે કૈથી મેં લિખા

પહિલી બાર

લખનઊ

મુન્શી નવલકિશોર કે છાપેખાને મેં છપી॥

[illegible] ઈ૦

बाला हितैषिणी

अर्थात्

कैथी अक्षरों में

चिट्ठी पत्री लिखने की रीति सिखाने वाली पुस्तक

जिसे

श्रीयुत विद्यावान् बुद्धिमान् श्री जे सी नेसफील्ड साहब बहादुर एम.ए. अवध के मदरसों के इन्सपेक्टर के

हुक्म से

जिला लखनऊ के मदरसों के डिप्टी इन्सपेक्टर मुंशी अम्बिकाप्रसाद साहब ने देवनागरी से कैथी में लिखा

पहिली बार

लखनऊ

मुंशी नवलकिशोर के छापेखाने में छपी॥

सन् १८८६ ई०

भूमिका

શ્રી ગનેશાય નમઃ

જાનના ચાહિયે કિ અવ તક કેથી પઢ઼ને
વાલે સિર્ફ़ પાટી પર ઓનામાસી ઓર પહાડ઼ા
સવાયા વગૈરઃ સીખા કરતે हैं ઓર વહુત હુઆ
તો મુહાજનવાની ચાનકી की પાટી વહ ભી
ગલત વેસમઝે વૂઝે પઢ઼લિયા માનોં સવકુછ
પઢ઼લિયા શુદ્ધ લિખના તો વહ જાનતે હી
નહીં છોટે વડ઼ે અકાર ઉકાર ઓર ઇકાર
વગૈરઃ में કુછ ફ़રક નહીં કરતે દાના કો
(દન) પાની કો (પની) વગૈરઃ લિખતે हैं
ઇસી સવવ સે ऐसा વહુત દેખને में આયા है
कि કેથી ચિટ્ઠિયોં को વહુત આદમી વહુત
કર અંદાજ़ સે થોડ઼ા વહુત પઢ સકતે हैं
ऐसी અશુદ્ધ લિખાવટ के મિટાને કે વાસ્તે
વડ઼ે વિદ્યાવાન ઓર વુદ્ધિમાન શ્રીયુત
જો.સી.નેસ્ફ़ીલ્ડ સાહવ વહાદુર એમ.એ.
જો પહિલે અવધ કે મદરસોં કે ડાઇરેક્ટર

भूमिका

શ્રી ગનેશાય નમઃ

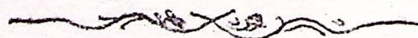
જાનના ચાહિયે કિ અવ તક કૈથી પઢને વાલે સિર્ફ પાટી પર ઓનામાસી ઔર પહાડ઼ા સવાયા વગૈરઃ સીખા કરતે હૈં ઔર વહુત હુઆ તો મુહાજનવાની ચાલકી કી પાટી વહ ભી ગલત વેસમઝે બૂઝે પઢ઼ લિયા માનોં સબ કુછ પઢ઼ લિયા શુદ્ધ લિખના તો વહ જાનતે હી નહીં છોટે બડ઼े અકાર દુકાર ઔર ઇકાર વગૈરઃ મેં કુછ ફરક નહીં કરતે દાના કો (દન) પાની કો (પની) વગૈરઃ લિખતે હૈં ઇસી સબબ સે ઐસા વહુત દેખને મેં આયા હૈ કિ કૈથી ચિટ્ઠિયોં કો વહુત આદમી બદૂર કર અંદાજ સે થોડ઼ા વહુત પઢ સકતે હૈં ઐસી અશુદ્ધ લિખાવટ કે મિટાને કે વાસ્તે બડ઼ે વિદ્યાવાન ઔર બુદ્ધિમાન શ્રીયુત જો. સી. નેસફીલ્ડ સાહબ બહાદુર એમ. એ. જો પહિલે અવધ કે મદરસોં કે ડાઇરેક્ટર

और अब वहीं के इनसपेक्टर हैं आपने
डाइरेक्टरी के वक़्त में बड़ी मेहनत और
अच्छे २ लोगों की सलाह से कैथी वर्ण
माला दो हिस्सों में ऐसी रीति से तैयार कराई
कि उसके पढ़ने से कैथी बहुत सही २ लिखी
जा सकती है संसकृत अरबी फ़ारसी
वग़ैरः के दो तीन अक्षर एक में मिले हुए
ऐसे शब्द उसकी रीति पर सही २ लिखे
जा सकते हैं और जब लफ़्ज़ सही लिखे
जा सकते हैं तो वह सही पढ़े भी जा सकते हैं
जो लोग सोचें तो यह कितनी बड़ी बात
साहब बहादुर की मेहरबानी से हो गई हम
लोगों को इस बात के वास्ते साहब बहादुर
का जी से इहसानमंद होना चाहिये कैथी
अक्षरों में अब तक कोई ऐसी किताब
नहीं देखने में आई कि जिससे उन अक्षरों
के पढ़ने वालों को अच्छी तरह से चिट्ठी
पत्री लिखना आवे इस वास्ते उन्हीं
साहब बहादुर के हुक्म से यह पुस्तक
(पत्रहितैषिणी) नागरी से कैथी अक्षरों
में मुक़द्दमात सही २ लिखी गई है इस किताब

के लिखने में यह बड़ा विचार रहा है कि इस में वही शब्द हों जो गांव वाले बोलते हैं चाहे वह संसकृत हिंदी अरबी फ़ारसी जिस बोली के हों जिसमें गांव के लोग दूसरों की थोड़ी मदद से इस का मतलब समझ जांय जहां तक हो सका है तहां तक इस किताब की लिखावट में इस का भी बहुत विचार रक्खा गया है कि शब्द चाहे जिस बोली के हों सही लिखे जांय बोलने में चाहे वे ऐसा बोले जाते हों पर इस बात में लाचारी हो गई कि बहुत से संसकृत अरबी वग़ैरः अच्छरों के बदले कैथी में कोई अच्छर नहीं है और जैसा और बहुत से अच्छरों के बदले देवनागरी अच्छरों को तोड़ फोड़ कर नए तरह के अच्छर बना लिए गए हैं वैसे ही उन अच्छरों के बदले नए अच्छर भी बनाए जांय तो गांव के लोग उन्हें कुछ भी न समझेंगे और जो मतलब है वह पूरा न होगा जैसे (क्ष) (ज्ञ) कि इन को तोड़ने से (कश) और (जञ) वा (न) हो सकते हैं पर मैं जानता हूं कि इनको कोई नहीं समझता

ઇસ વાસ્તે (ક્ષ) કી જગહ (છ) ઔર (જ્ઞ) કી જગહ (ગ્યઁ) લિખ્યા ગયા હૈ (ષ) કે જગહ પર કહીં (ખ) ઔર કહીં (શ) જૈસા જિસ શવ્દ મેં વહુત કરકે વોલા જાતા હૈ લિખ્યા ગયા હૈ (ઙ) (ઞ) (ણ) કે જગહ પર (ન) લિખ્યા હૈ ઇસી તરહ (ઋ) (ૠ) (ઌ) (ૡ) કો (રિ) (રી) (લ્રિ) (લ્રી) લિખ્યા હૈ ઔર ઐસ હી વહુત સે અરવી અક્ષરોં કોભી જાનના ચાહિયે ઇસ કિતાવ કે દેખને પઢને વાલોં સે વિનતી કરતા હૂં કિ ઐસી ૨ લાચારિયોં પર ખ્યાલ કરકે ઇસ કિતાવ મેં જો મુઝ સે ભૂલ ચૂક હુઈ હો ઉસકો મેહરવાની કરકે સુધાર દેં જિસ મેં દૂસરે દફઅ કે છપને મેં સહી હોજાયે—

ઇતિ

પત્રહિતૈષિની

પહલા કાંડ

પત્ર લિખનેવાલી વિદ્યા કા વર્નન

ઇસ વિદ્યા મેં ચિટ્ઠિયોં કા લિખના પઢ઼ના આતા હૈ ચિટ્ઠિયાં (૩) તરહ કી હોતી હૈં એક છોટોં સે બડ઼ોં કો ઔર દૂસરે બડ઼ે સે છોટોં કો ઔર તીસરે બરાબર વાલોં કો ઔર હમેશઃ જબ પત્ર લિખના હો તબ યહ વિચાર લેના ચાહિયે કિ જિસે પત્ર લિખના હૈ વહ બડ઼ા હૈ વા બરાબર વા છોટા. છુટાઈ ઔર બડ઼ાઈ ઔર બરાબરી દો પ્રકાર કી હોતી હૈં એક નાતેદારી ઔર મિતાઈ મેં દૂસરે જબ કિ નાતેદારી વગૈરઃ ન હો પરંતુ મુલાકાત ઔર

જાન પહિચાન યા સંબંધ કા કુછ કામ
ઉસ સે હો સો નાતેદારી મેં તો છુટાઈ બડાઈ
ઔર બરાબરી ઉમર પર હોગી ઔર જાન
પહિચાન મેં ઉસ કે પ્રતિષ્ઠા ઔર ધન
ઔર ગુન પર જૈસે કિ લિખને વાલા કેસા
હી બડે દરજે વાલા વા ધની વા વિદ્યાવાન
હો પરંતુ જબ અપને સે બડે નાતેદાર કો
લિખેગા તો જરૂર બડા ઔર પુરુખા કરકે
લિખેગા ઔર જિસ સે નાતેદારી નહીં હૈ
ઉસે જબ લિખતે હૈં તબ ચાહે વહ ઉમર મેં
છોટા હો પર દરજે વા ધન વા વિદ્યા મેં
લિખને વાલે સે સિવાય હૈ તો ભી ઉસે બડા
હી કરકે લિખેંગે ઔર ચાહે ઉમર મેં કેસા
હી બડા હે પર દરજે વગેરઃ મેં લિખને વાલે
સે કમ હૈ તો બડા કરકે લિખના કુછ
જરૂર ન હોગા—

ચિટ્ઠી લિખને મેં કઈ બાતોં કા વિચાર
રખના ચાહિયે પહલે યહ કિ સારે પત્ર મેં
કોઈ બેમતલબ બાત ન હો દૂસરે યહ કિ
ઐસે સહલ ૨ શબ્દ હોં કિ જિન કે સબ
લોગ સમઝેં ચાહે વહ હિંદી સંસ્કૃત

फारसी अक्षरों में से जिस बोली के हों तीसरे
यह कि वर्णन बहुत थोड़े में और ठीक २ हो
कोई बात अपनी तरफ से बढ़ने न पावे चौथे
यह कि संस्कृत की रीति पर कई पद एक
में मिलने न पावें पांचवें यह कि बाप मा को
ऐसी बातें न लिखें कि आप की बड़ी कठिनता
होगी या मैं नुकसानमंद होऊंगा क्योंकि
ऐसी बातों से एक तरह की बुराई पाई जाती
है छठे इस बात का विचार रक्खें कि आदि
से अंत तक एक ही तरह की लिखावट हो
ऐसा न हो कि कहीं छोटा कहीं बड़ा और
कहीं अपना कहीं बेगाना बनादेवें सातवें
यह कि सरकारी कागजात अरज़ी परवाने
में किसी तरह की बनावट वा सजावट वा
कठिन शब्द नहीं केवल साफ़ २ मतलब
हो हिंदी में बहुत प्रकार के आदाब और
अलकाब अर्थात शिरनामा लिखने की
रीतें नहीं होतीं जैसे कि उर्दू फ़ारसी में हैं
हिंदी में जो बड़े को लिखना हो तो सिद्धि
श्री और छोटे और बराबर वाले को
लिखना हो तो स्वस्ति श्री लिखते हैं

२ पत्र पुत्र की ओर से माता को

सिद्धि श्री सर्व शुभोपमा योग्य माता जी को शिवदत्त का परनाम पहुंचे। आप की चिट्ठी पहुंची उसे पढ़ कर मैं बहुत खुश हुआ आप की मरजी मुताबिक मैं बहिन के घर गया था जिसका मैं ने कहा था कि माता जी ने बहिन को बुलाया है और आप को बहुत तरह से आशीर्वाद दिया है पर उन्हों ने यह कहा कि अभी के जाने में मुझे बड़ी दिक्कत होगी जाड़े के दिन आने दो मैं साहब के साथ होने पर जाऊंगा तब ले जाना आगे मैं ने यह आपसे कही थी कि मेरे कपड़े बहुत पुराने हुए हैं दो तीन जोड़े भेज दो परंतु अभी तक कोई कपड़ा मेरे पास नहीं पहुंचा मेरा बड़ा हरज है जो इस बार यह दिन और देर हुई तो मारे शरम के बाहर निकलना बहुत कठिन होगा मि० आषाढ़ शुक्ल ३ संवत १९२७ तथा जून ता० ३ सन १८७० ई०—

३ परवाना के नाम

सिद्धि श्री ६ सर्वोपरि विराजमान वाया रामप्रसाद जीव को सूरजवली का परनाम पहुंचे — कल रामपुर से एक आदमी आया उस के कहने से जाना गया कि वहां दो दिन तक बराबर पानी बरसा नदी भी बहुत बढ़ी है और ईश्वर की दया से अन्न भी सस्ता होने लगा है और अब तक बहुत व्याकुल थे कि क्या होगा परमेश्वर ने अपनी दया की अब पट्टों के देने में देर न चाहिये जो सरकारी हो तो कल जाकर बांट दूं मेरे पास छप कर पट्टे धरे हैं और वही लोग लेने वाले हैं जिनहों ने पर साल लिया था — मि० कार्तिक वदी ५ संवत १९२७ तथा अक्टूबर ता० ५ सन १८७० ई०

४ परनाती की ओर से नाना को

सिद्धि श्री ५ सकल शुभोपमा योग्य नाना जी को अबदुल्लह की बंदगी पहुंचे — आप कह गये थे कि दूसरी दफ़ा की

પુસ્તકે આઠ દશ દિનમેં હમ ભેજ દેંગે પરંતુ એક મહીના હોગયા અભી તક મુઝે પોથિયાં ન મિલીં પંડિત સાહબ રોજ તકાદા કરતે હૈં ઔર જિન લડકોં કે પાસ કિતાબેં થીં ઉનસે ઉનહોં ને ચન્દા દિયા મૈં અભી તીસરી દરજે મેં પઢતા હૂં આપ કે પાસ પોથિયાં રહતી હૈં ઔર યહાં મોલ લેને મેં સિવાય નુકસાન કે કુછ ફાયદા નહીં હૈ અબ સુધિ કરકે ભિજવા દીજિયેગા નહીં તો દરજે મેં કિસી લાયક ન રહૂંગા માતાજી કી ઓર સે પરનામ પહુંચે-
મિ૦ શ્રાવન શુદી ૪ સંવત ૧૯૨૭ તથા ઔગષ્ટ તા૦ ૨૪ સન ૧૮૭૦ ઈ૦

૪ પત્ર નાતી કી ઓર સે નાની કો

સિદ્ધિ શ્રી ૪ નાની જી કો રામપરસાદ કા પરનામ પહુંચે—યહાં મેં બહુત અચ્છી તરહ આનંદ સે હૂં ઔર આપ કે શુભસમાચાર રાતદિન ચાહતા હૂં આપ કા પત્ર પહુંચા આપ કી ખરચી સાતાવિક ૨૦) રુપયે કી સરકારી હુંડી ભેજતા હૂં રૂઢ માડી નારાયન-દાસ કે નામ હૈ હુંડી કી પીઠ પર ભરપાઈ લિખ-

કરસાકારી ખજાનેમેં લે જાવેં વહાં સે તુરંત રુપયે મિલ જાવેંગે કુછ ખરચ નહિં ના હોગા જો વહાં પૂછેં કિ કિસને હુંડી ભેજી હૈ તો મેરા નામ લેવેં ઔર જો પૂછેં કિ કિસ કે નામ હૈ તો આપના નામ બતા દેવેં તીન મહીને પીછે દૂસરી ૨૦૦) રુ૦ કી હુંડી ભેજૂંગા ખાતિરજમા રખિયે મેરા ચિત્ત ઉસી ઓર હૈ - મિ૦ માઘ વદી ૧૦ સંવત ૧૯૨૯ તથા ૩ જનવરી સન ૧૮૭૩ ઈ૦

૬ પત્ર ચાચા કે નામ

સિદ્ધિ શ્રી ૫ સરવોપમા યોગ્ય ચાચા જીવ કો માહવદીન કા પરનામ પહુંચે ઔર જબ સે આપ વતન ગામ પુર કો ગયે હૈં તબ સે આપ કા કોઈ પત્ર નહીં આયા પિતાજી ઔર માતાજી સબ બહુત ખુશી કુશલ હૈં બહુત જલદ આપને શુભ સમાચાર સે પ્રસન્ન કીજિયે આપ કહ ગયે થે કિ હમ વહાં પહુંચ કર તુરંત અસબાબ લેકર આદમી ભેજેંગે ઉસકા ભી કુછ હાલ ન જાન પડા ઔર રાજા સાહબ સે આપ સે ભેટ હુઈ વા નહીં જો હુઈ તો વે કિસ

तरह से आप से मिलने चाहिये कि कोई न कोई दिन रहा आप के रोजगार का जलह निकल आवे क्योंकि अब आवध में यहां एक दो हिन्दुस्तानी सरकार हैं और उनहीं लोगों के यहां हम लोगों का बड़ा मान है पुस्तक बेचने वाले लाला रामदास मुझे मिले थे आपने रुपये मांगते थे मैं ठीक २ नहीं जानता कि उनके कितने रुपये आप चाहते हैं नहीं तो मैं दे देता जो आप लिख भेजो उनके दे दूं—

७ पत्र भानजे की ओर से मामा को

सिद्धि श्री ५ सकल गुन धाम मामाजी को कृपाशंकर का परनाम पहुंचे— आगे जो छोटी बहिन के विवाह के सबब आपने लिखा था कि लाला सूरजमल के यहां सगाई ठहर गई है उससे बहुत खुशी हुई और माता जी ने भी बहुत पसंद किया है क्योंकि बहुत अच्छा पढ़ा लिखा मिहनती कमासुत वर है ईश्वर उसको चिरंजीव रक्खे आपने जो लाला साहब की बातें लिखी मुझे उनसे बहुत ही अचरज हुआ कि वे आपसे किस बात

का कौल करार करते हैं कि हम उनके लड़के को मोल लेते हैं जो इतने रुपये उन्हें देवें हम से जो हो सके॥ यह अपनी लड़की को देना यह सम्बन्धी की बात नहीं है भला वे इसी को बहुत नहीं समझते कि उनका घर बस जायगा॥ विवाह क्या हुआ मोल बेच हुआ॥ बड़े पछतावे की बात है कि अभी ये रीतें यहां से नहीं मिटीं - मि० चैत्र बदि ७ संवत् १९२७ तथा २ मार्च सन १८७०ई०

८ पत्र बहिन के बेटे की ओर से मौसी को

सिद्धि श्री पूजित कामिनी मौसी को गाम इथाल का पत्र नाम पहुंचे - आप की चिट्ठी डाक पर आई हाल मालूम हुआ। आपने जो लिखा कि मैंने देखने को आप का बहुत बहुत जी चाहता है सो सच बात है मुझे भी आप के चरन छूने की बड़ी इच्छा है क्योंकि अब पांच बरस बीतते हैं कि जब से मैं आप से दूर हूं परंतु क्या करूं न ऐसी कोई तातील होती है कि उस में हाजिर होऊं और न छुट्टी मिलती है अब मैं ने सीतापुर को

पहली की दरख्वास्त की है चाहिये कि मंजूर हो जावे तब मैं जरूर आप के पास होकर जाऊंगा माता जी फागुण बाद में अभी नहीं लौटीं कल चिट्ठी आई थी उस में लिखा था कि अभी १५ दिन वहां और रहना होगा उस के पीछे सब लोग वहां से चलेंगे चाहिये कि २० दिन में आ जावें - मि० पौष सुदी १४ संवत १९२७ तथा १५ दिसंबर सन १८७० ई०

९ पत्र छोटे भाई की ओर से बड़े भाई को

सिद्धि श्री ५ सर्वशुभोपमा योग्य भाई कालीम वख्श को रहीम वख्श का सलाम पहुंचे - आगे कलकत्ता पर मैंने तालिब का हाल सुनकर बड़ा दुःख हुआ कुछ कह नहीं सकता कि कितनी बड़ी देवी पड़ी कहां आप उस के विवाह की तदबीर में थे कहां वह सब को छोड़ कर आप ही चला गया इस दुःख का कहां तक वर्णन करूं कि रोते भी नहीं बनता बड़ी विपत्ति की बात है कि ऐसा सपूत लिखा पढ़ा लड़का

ચલ બસે અબ હમારે શોચ કરને ઔર રોનેસે
ક્યા હો સકતા હૈ સબૂરી કે સિવાય કોઈ દવા નહીં
અબ જો આપ સબૂરી ન કરેંગે ઔર સબકો
દિલાસા ન દેંગે તો યે સબ ઔરતેં શિર પીટકર
મર જાવેંગી ઔર કુછ ફાયદઃ ન હોગા ઈશ્વર
ઉસ બેચારે કો બૈકુંઠ વાસ દે ઔર હમ લોગોં કો
સંતોષ દે - મિ॰ ભાદ્રપદ શુદી ૫ સંવત્ ૧૯૨૮
તથા અગસ્ત સન્ ૧૮૭૨ ઈ॰

૨૦ પત્ર બહનોઈ કી ઓરસે સાલી કો

સકલસતિ રાની બડી સાલી કો નંદનંદન કા
યથા યોગ્ય પહુંચે બહુત દિનોં કે પીછે તુમ્હારા
પત્ર આયા આપ કે શુભ સમાચાર જાનને સે
ચિત્ત તહદિલ ફુલ્લા આપસે જબ પૂછો કિ
આપ ખત ક્યોં નહીં ભેજતી હૈં તો આપ યહ
જવાબ દેતી હૈં કિ કોઈ લિખને વાલા ન થા
અચ્છા ઓઢર આપને નિકાલા હૈ ઔર
જો યહી બાત હૈ તો યહ ભી કિસ કી ચૂક હૈ મૈંને
તો આપ સે કઈ બાર કહા થા કિ દો કિતાબેં
નાગરી કી જો આપ મેહનત કરકે એક દો
મહીને મેં પઢ લેંગી તો અપને ખતપત્ર લિખને

मैं किसी से हाथ न जोड़ने पड़ेंगे परंतु आप कहीं आवेंगी देखो मेरी छोटी वहिन ने देखते-ही देखते नागरी का लिखना पढ़ना सीख लिया। अब सब घर का हिसाब किताब वही लिखती है और माताजी की ओर से सब को चिट्ठी पाती लिखा करती है और घर में उस से बड़ा काम निकलता है जब ईश्वर की कृपा से बड़ी होगी तो अपने लड़के वालों को पहले ही से अक्षर बातें सिखलावेगी और जो बात करेगी वह ठीक २ और बुद्धिमानी से करेगी अब भी कुछ नहीं गया है जो आप मुसतैद हों तो आप को एक ही महीने में मतलब भर को आ जावे आगे शुभ-मि॰ अगहन वदी ७ संवत् १९२६ तथा नवंबर सन् १८६९ ई॰

२१ पत्र सेवक की ओर से स्वामी को

सिद्धि श्री ५ सकल गुन धाम राजा साहब को राम सलाम का पत्र नाम पहुंचे-आज कल मेरे घर में प्रारब्ध की ओर से बहुत तंगी है और इसी में लड़के का विवाह होने वाला है और आप के सिवाय कोई हितू और

પાલન કરને વાલા નહીં હૈ કિ ઉસ કો તકલીફ઼ હૂ જો વિવાહ ન હોતા તો ઇતની જ઼રૂરત ભી ન થી પરંતુ યહ ઇજ઼્જ઼ત કા કામ હૈ જો અચ્છી તરહ સે ન કરેં તો આપ કે નૌકર કહલાતે હૈં મૈં ને મેરા મથુરાપ્રસાદ સે કઈ બાર કહા કિ સરકાર સે તુમ ખર્ચ માંગો ઝ઼રૂર ઝ઼ાહિર કરિયા કરેંગે પરંતુ ઉસ કો બડ઼ી લાજ લગતી હૈ ક્યોંકિ હમેશઃ સે સરકાર કા નમક ખાતે હૈં અબ થોડ઼ી સી બાત કે વાસ્તે ક્યા આપ કો સતાવેં પરંતુ લાચાર જબ કિસી તરહ કી તદબીર ન હો સકી તો મૈં ને ઉસ કો પૂછે બિન યહ અર્જ઼ી આપ કે પાસ ભેજી હૈ કિ જો ઐસે સમય મેં સરકાર સે પિછલે હિસાબ કા નિપટાવ હો જાયગા તો બડ઼ી કૃપા હોગી આગે શુભ મિ૦ કુ૦ ૧૩ સંવત ૧૯૨૭

૨૩. પત્ર તહસીલદાર કા કિસી
સરકારી ઓહદેદાર કો

સિદ્ધિ શ્રી યુ કૃપાસાગર તહસીલદાર સાહબ કો પરનામ કે પીછે યહ અરજ઼ હૈ કિ મેરે યહાં આને કે લિયે આપ કા પત્ર આયા

પરંતુ મૈં કલ કિસી તરહ સે નહીં આસકતા
ક્યોંકિ સાહબ ડિપુટી કમિશ્નર બહાદુર કી
કચહરી મેં મેરા મુકદ્દમઃ હોરહા હૈ ઔર
મૈં આપ જાકર રૂબકારી કરતા હૂં હાં પરસોં
તક જો પરમેશ્વર ચાહેંગે તો ઝરૂર હાઝિર
હોઊંગા જો કોઈ બહુત હી ઝરૂરત હો તો મેહ
રબાની વાસ્તે હુકુમ ભેજ દીજિયે ઉસી તરહ
આપ કી મરઝી મોતાબિક કામ હોજાયગા
વહાં કે હાઝિર હોને મેં મુઝે કિસી તરહ કા
ઉઝર નથા પર રૂબકારી સે લાચાર હૂં ઔર
પહિલે જો આપને અસપતાલ કે ચંદે કે બારે
મેં લિખ્યા થા સો મુઝે મંઝૂર હૈ જો આપ લિખેં
ઉસપર મૈં અપને દસ્તખત કરકે ભેજ દૂં
૨૦) રૂ૦ માહવારી તક મુઝે બહુત ન હોગા
ક્યોંકિ ઇસ મેં પુન્ય બહુત માની હૈ ઐસે ૨
દશ રુપયે બહુત સે કામોં મેં ખરચ હુઆ
કરતે હૈં આગે શુભ મિ૦ ફા૦ વદી ૫ સંવત્
૧૯૨૬ તથા ફરવરી સન્ ૧૮૭૦ ઈ૦

તીસરા કાંડ

ઇસમેં બડોં કી ઓર સે છોટોં કો પત્ર હૈં

પ્રથમ પત્ર પિતા કી ઓર સે પુત્ર કો

સ્વસ્તિ શ્રી ચિરંજીવિ પુત્ર રામદત્ત કો શિવ પ્રસાદ કા આશીર્વાદ પહુંચે— આગે બહુત દિનોં સે તુમ્હારા પત્ર નહીં આયા જાન નહીં પડતા કિ તુમ ક્યા કરતે હો કુછ પઢતે લિખતે હો યા નૌકરી કરતે હો હમને વહાં તુમકો ઇસલિયે ભેજા હૈ કિ જલદી સે કુછ વિદ્યા પઢકે અપને ગાંવ આકર ઘરકી જમીદારી વ્યૌરઃ કો દેખો પરંતુ માલૂમ નહીં હોતા કિ તુમ ક્યા સમઝે બૈઠે હો વહાં તુમ્હેં પાંચ વર્ષ હો ગયે ઓર અબ તક ન જાના ગયા કિ તુમ ને ક્યા કિયા અપની બાત તો યહ હૈ કિ લિખના પઢના ઇસ વાસ્તે નહીં હૈ કિ તુમ અપને ઘર કા કામ ઓર લોગોં કે સાથ છોડ કર આપ દશ રૂપયે કી નૌકરી કે પીછે સબ દેશ કી ધૂળિ છાનો જો ઇસી ખેતી મેં રૂઈ વ્યૌરઃ કે ઉપજાળ ને સેં કોઈ તદબીર નિકાલી

જાવે. તો કિતના બડા મુનાફા હૈ દેખો અંગરેજી
કાનીગરોં કો રૂઈ કી બડી ચાહના હૈ ઔર
જિતની રૂઈ હિંદુસ્તાન મે બનતી હૈ ઉસસે બહુ
કમ હૈ સો લોગ દરખાસ્ત દેતે હૈ હાકિમોં સે
કહા કરતે હૈં કિ કોઈ ઐસી તદબીર નિકાલો
કિ યહાં સે બહુત રૂઈ મિલા કરે ઔર શુભ
મિતી ચૈત્ર શુદી ૬ સંવત્ ૧૯૨૭ તથા તા° ૮
માર્ચ સન્ ૧૮૭૦ ઈ°

૨ ખત શ્વસુર કી ઓરસે દામાદ કો

સ્વસ્તિ શ્રી ચિરંજીવ રામદત્ત કો લિખ્
દત્ત કા આશીર્વાદ પહુંચે બહુત દિનોં સે
તુમ્હારી કોઈ પત્રી નહીં આઈ ઉસ તરફ
કા હાલ કુછ જાન નહીં પડતા રાતદિન
ચિન્તા ઇસી ઔર લગા રહતા હૈ ભલા કભી
કભી ચિટ્ઠી તો લિખા કરો ક્યોંકિ પત્રી
સે આધી મુલાકાત હોતી હૈ આદમી કૈસે
હી શોચ ઔર કામ મેં હો પર જૈસેહી કિસી
મિત્ર વા ભાઈ બંધુ કી પત્રી આતી હૈ તો
સબ શોચ દૂર હો જાતે હૈં ઔર મન ખુશ
હો જાતા હૈ તુમ ને પહલે લિખા થા કિ મૈં

मदरसा के पहले दरजे की सब किताबें पढ़ चुका हूं और मन में है कि नारमल-स्कूल में भरती हो जाऊं मेरा जो हमारी सलाह लो तो तुमहारे वासते यह बहुत अच्छा होगा कि तुम आगरे के डाकटरी के मदरसे में भरती हो जाओ तीन बरस तक वहां डाकटरी सीखनी होगी और जब तक ह) रुपये का महीना भी मिलेगा इसके सिवाय वहां तुमहारी बड़ी खातिर भी है सब तरह का सुबीता तुम को होगा डाकटरी नौकरी बहुत अच्छी है वैदों को बराबर बड़ी इज्जत का होता है सरकार से अलग तलब मिलती है और जिस रोगी को देखने जाओ उस में अलग फीस लेने का इखतियार है सिरफ तीन बरस की मिहनत है और तुमहें बहुत जल्द आवेगा- शुभ मि० माघ बदी ४ संवत १९२७ तथा जनवरी सन १८७० ई०

३ पत्र बाप की ओर से बेटी को

स्वस्ति श्री चिरंजीविनी बेटी राम-दुलारी को यहां से बाप का आशीर्वाद

પહુંચે વેટી તુમ્હારી ચિટ્ઠી પહુંચી વડી ખુશી
હુઈ ઔર વહુત ખુશી તો ઇસસે હુઈ કિ યહ
તુમ્હારી લિખી હુઈ થી તુમ અપની સમઝ
સે યહાં કે શુભ સમાચાર કહ દેના મૈં કહ
આયા થા કિ કાનપુર સે અપની ખરચ
ભેજૂંગા પર યહાં રહને કા મેરા સંયોગ નહીં
પડા ઇસ સવવ સે ચિટ્ઠી ન ભેજ સકા અવ
યહાં પર કાશી જી મેં ૮ દિન ઠહરૂંગા જો
તુમ્હેં પત્રી ભેજની હો તો રામ જી મલ્લ કી
કોઠી નદે ચૌક કે પતે સે ભેજના આઠ દિન
કે પીછે મૈં કલકત્તે કો જાઊંગા જો માલ
મૈં લાયા થા ઉસ મેં તિહાઈ વિક ચુકા હૈ—
ઔર અચ્છા નફ઼ા હુઆ હૈ ઔર જો
વચા હૈ ચાહિયે કિ કલકત્તે તક યહ ભી વિક જાવે
જો મહાજન અપને રુપયોં કા તકાજ઼ા કરતા
હો તો તુમ ૫૦૦) રુ૦ વાલા નોટ કિસી કે પાસ
ગિરવીં રખવા દેના ઔર ઉસકો વેવાક કર
દેના નહીં તો પંદરહ વીસ દિન મેં મૈં આપ
આય ભેજૂંગા તુમ અપને પઢને લિખને
ઔર સીને ગુહને વગ઼ૈરહ મેં ગ઼ાફ઼િલ ન રહના
વિદ્યા ઔર ગુન વડી ચીજ઼ હૈ થોડા વહુત

હિસાવ ભી લીખ લો તો મેરી વડી ખુશી હો- મિ૦ વૈશાખ વદી ૬ સંવત્ ૧૯૨૬ તથા અપ્રેલ સન્ ૧૮૬૯ ઈ૦

૯ પત્ર વેટી કી વેટી કે નામ

સવમતિ રાની નતની પાર્વતી કો શિવ દીન કા આશીર્વાદ પહુંચે વહુત દિનોં સે તુમ્હારી ચિટ્ઠી નહીં આઈ કલ રાજન કી જવાની સુના કિ તુમ બીમાર હો ઇસ વાત કો સુનને સે મુઝે વડી ઉદાસી હુઈ અવ તુમ કો ચાહિયે કિ જલ્દ અપને જીવ કા સબ હાલ લિખ ભેજો માલૂમ નહીં કિ કિસ કી દવાઈ કરતી હો અચ્છા ચાહે જિસ કી દવાઈ હો પર ખબરદાર વહુત પરહેજ સે રહના ખટ્ટે મીઠે કા વચાવ કરના જહાં તક હો સકે ભૂખ સે સિવાય કમી ન ખાના જો તુમ્હારે વૈદ્ય કી સલાહ હો તો જગહ વદલ ડાલો ઇસ સે ભી વડા ફાયદા હોતા હૈ હરદોઈ કા પાની વહુત અચ્છા નીરોગ હૈ ઔર વહાં તુમ્હારી મૌસી ભી રહતી હૈ જો સવ કી ભરણી લેતી તુમ વહાં ચલી જાઓ ઔર જવ તક તુમ્હારા જી

અચ્છા ન હો જાવે તબ તક ચૌથે દિન એક ચિટ્ઠી ભેજતી રહો આગે શુ૦ મિ૦ આશાઢ વદી ૨ સંવત્ ૧૯૨૭ તથા જૂન સન્ ૧૮૭૦ ઈ૦

૫ પત્ર માલિક કી ઓર સે નૌકર કો

સરસતિ રાની રામદીન કહાર કો માલૂમ હો કિ ઇસ મહીને કી ૨૪ તારીખ કો તીસરે પહર તક હમ સબ લૌટ આવેંગે તુમ દો દિન પહલે સબ મકાન ઝાર બહાર રખના કોઠરી કી કુંજી લાલા ઠાકુર પ્રસાદ અદાલત કે નાજિર કે પાસ મૈં ને રખ દી હૈ તુમ ઉન કે પાસ જાકર યહ ચિટ્ઠી દિખાકર લે લેના ઔર કોઠરી સે સબ અસબાબ નિકાલ કર જો જહાં કા હો વહાં ધર દેના કિ જિસ મેં મકાન સર્ગીસા ઔર હમ મુસાફિર સે ન સમઝ પડેં રામદાસ બ્રાહ્મન કો એક દિન પહલે કહલા દેના કિ સબ કે લિયે ખાને કો બના રક્ખે સબ ભીતર બાહર કે ૫૦ આદમી હોંગે લિફાફા કે ભીતર એક ચિટ્ઠી મિઠાઈ કે નમૂના કી હૈ વહ લલિતા ભાઈ કો દે દેના ઔર સમઝા દેના કિ ૨૬ તારીખ કો તૈયાર

સબ જગહ કહ આવે ઔર સબ મેં હાથ જોડ
આવે કિ જરૂર ૨ આવેં પહુંચતે હી દો તીન
સવારિયાં વિદા હોંગી ઇસલિયે ૧૨ કહારોં
કા વહાં વક્ત કા ના ઘોડોં કે સામને ઘાસ
ઔર હાથિયોં કે સામને ચારા ઔર સબ
વહાં રહના કિ ઉસ વક્ત દિક્કત ન હો-
લિખી તારીખ મહીના જેઠ સુદી ૨ સંવત
૧૯૨૭ તથા જુલાઈ સન ૧૮૭૦ ઈ૦

ચૌથા કાંડ

છોટોં ઔર બડોં કે સવાલ ઔર જવાબ

સવાલ જે રતન બેટા કી ઔર સે બાપ કો

સિદ્ધિ શ્રી (૬) સર્વોપરિ લિખા જનાબ
પિતા જી કો રામદીન કા પરનામ પહુંચે-
આગે બહુત દિનોં સે આપ કી કોઈ ચિટ્ઠી
નહીં આઈ ચલને કે વક્ત આપને કહા થા
કિ અઠવારે ૨ પીછે તુઝે ચિટ્ઠી લિખા કરૂંગા
પર ન જાના કિ કિસ કારન સે અબ તક
કોઈ ચિટ્ઠી નહીં આઈ ચાહતા હૂં કિ કોઈ
ચૂક મેરી ઔર સે હુઈ હો તો ઉસે માફ કીજિયે
આપ કે કહને સે મૈંને વૈશાખ સુદી ૩ સે કુછ

संस्कृत पढ़ने का अभ्यास लगाया है अभी हितोपदेश पढ़ता हूं मुझ को भरोसा है कि जो इसी तरह साल भर पढ़ता रहा तो नागरी बहुत दुरुस्त व ठीक हो जायगी अपने तन मन से मेहनत करता हूं आगे जो कुछ उस का फल हो वही मुख्य बात है - लिखा द: अरज परनाम -

उ॰ उत्तर बाप की ओर से बेटे को

सर्व सिद्धि श्री चिरंजीवि लाला रामदीन को शिवदीन का आशीर्वाद पहुंचे आगे मैं ईश्वर की दया से अच्छी तरह हूं तुम्हारी अच्छी भलाई रात दिन परमेश्वर से चाहता हूं तुम्हारी चिट्ठी पहुंची बड़ी खुशी हुई तुमने जो मेरे चिट्ठी न पहुंचने का गिलला लिखा था सो ठीक है सच है जैसा तुम लिखते हो मैंने वादा किया था कि आठवें दशवें दिन मेरी एक चिट्ठी पहुंचती रहेगी पर क्या लिखूं इन दिनों में हाकिमों के साथ बनाव होने में रहना हुआ इस से पत्र भेजने में ढील हुई और सब तरह अच्छी

ભલાઈ હૈ કુછ ઘબડાને કી બાત નહીં હમારે કહને સે તુમ્હારે સંસ્કૃત પઢને કા હાલ જાના ગયા। તુમ ને બહુત અચ્છા કિયા હિતો-પદેશ પઢને સે બોલી દુરુસ્ત હોને કે સિવાય ઔર બહુત સે ફ઼ાયદે હૈં કિ ઉસ કી બાતેં બહુત કારકે સિખાપન કી હૈં જો ઉન કો યાદ કિયે રહે તો બડા ભલા માનુશ બન જાય જો તુમ મેહનત કરતે હો તો ઈશ્વર ચાહેગા તો જ઼રૂર મેહનત કા ફ઼લ પાઓગે બિન મેહનત વિદ્યા નહીં મિલ સકતી આગે શુભ મિ૰ કાર્તિક સુદી ૫ સંવત ૧૯૨૭ તથા સિતંબર સન ૧૮૭૦ ઈ૰

સવાલ રૂપત્ર બેટે કી ઓર સે મા કો

સિદ્ધિ શ્રી (૬) માતા જી કો ચરન સેવક રામદીન કા પરનામ પહુંચે મૈં આપ સે વિદા હોકર નૌકરી કે ખોજ મેં કાશી જી મેં પહુંચા એક અઠવારે કે પીછે કિશનદત્ત ગંગાદત્ત મહાજનોં કી દૂકાન મેં ૧૫) રુ૰ માહવારી પર કારિંદગી કે કામ મેં નૌકર હુઆ અસી એક હી મહીને કી તનખ્વાહ મિલી હૈ ઉસ મેં ૭) રુ૰ ખરચ હો ચુકે હૈં બાકી

૯) રુ૦ ઘરકે વાસતે ભેજ્યે હૈં અગર આપ ચાહેંગે
તો દો તીન મહીને મેં ૨૫) રુ૦ તક કી હુંડી
ભેજૂંગા॥ ઇસ શહર મેં રેશમી કપડે અચ્છે
ઔર સસ્તે બિકતે હૈં મેરા મન હૈ કિ મતલબ
કે મુવાફિક જો આપ હુકુમ દેં તો મોલ
લેકર ભેજવા દૂં ઇસકે સિવાય મેરે એક મિત્ર
યહાં હુએ હૈં વે રેશમી કપડોં કી દુકાન કરતે
હૈં વે મુઝે ઉધાર ભી દેવેંગે ઔર મોલ મેં ભી
કમી કરેંગે આપકા હુકુમ ચાહતા હૂં અધિક
ક્યા લિખૂં આગે શુ૦ મિ૦ માહોં સુદી ૩
સંવત્ ૧૯૨૬ તથા આગસ્ત સન્ ૧૮૭૦ ઈ૦

જવાબ માતા કી ઓર સે પુત્ર કો

સ્વસ્તિ શ્રી ચિરંજીવિ પુત્ર રામદીન
કો મેરા બહુત તરહ સે આશીર્વાદ પહુંચે
બેટા તુમ્હારી ચિટ્ઠી બડી ઓસેર મેં આઈ
આંખેં ખુલ ગઈં ઔર છાતી ઠંડાની તુમ
જીતે રહો તુમ્હારી નૌકરી સુનકર બહુત
મન આનંદ હુઆ ઔર જી ઠિકાને હુઆ
તુમને જો લિખા કિ તીન ચાર મહીને મેં
૨૫) રુ૦ કી હુંડી ભેજૂંગા॥ સો મેરે બેટા તુમ જીતે

રહોગે તો વહુતસી કૂંડિયાં મેજોગે ઓૌર મૈં
પુરથ કરૂંગી તુમસે મુઝે સબ આસરા હૈ કિ
તુમ્હારી મુખ્તારી હૈ કિ તુમ કો અપને ઘરકી
કુરની ફિકર હૈ મૈં યિહ કોરી કામ સમઝતી હૂં
કિ એક તુમ દૂસરે તુમ નૌકરી પર નિકલે ઓૌર અધૂરે
ચારપૈસે કમાઓ મેરી ઓર સે તુમ ફિકર
નહીં મૈં યિહાં અપને દેશમેં હૂં જો કુછ ઘરગૃહ
કા કામ હોગા સો સબ તદ્બીર કરલૂંગી તુમ
વહાં પર દેશમેં કિસી તરહ કી ફિકર ન
કરના હો પૈસે અપને પાસ બનાયે રખના
કપડે કે વાબત જો તુમને લિખાથા સો મેરી
મન ઉસકા હાલ યિહ હૈ કિ જો જ઼રૂરત પૂછો
તો કિસ ચીજ઼ કા કામ નહીં હૈ પર હાથમેં ભી
તો કુછ હોના ચાહિયે કોઈ સેંત નહીં દેવેગા જો
કપડે વાલા તુમ્હારા વ્યોહારી હૈ ઓૌર તુમ
ઉસ સે ફ઼ાયદા કી આશા રખતે હો તો તુમ
ભી તો ઉસકે મિત્ર હો ઓૌર ઉસ ભી તો તુમ
સે અપને નફ઼ે કી આસ હૈ જો ઉધાર
દેવેગા તો અપના નફ઼ા રખકર દેવેગા
યિહ તુમ્હારી ભૂલ હૈ કિ વહ તુમ કો સસતા
દેવેગા અચ્છા અભી રહ્યા ઓૌર ફિર ઓૌસે

दयलिया जावेगा आगे आशिश के सिवाय क्या लिखूं शुभ मि० कुआर वदी ३ संवत् १९२७ तथा सितंबर सन् १८७० ई०

सवाल ३ पोते की ओर से दादे को

सिद्धि श्री (५) सर्वोपरि विराजमान दादा जी को रामदत्त का परनाम पहुंचे — आगे २४ तारीख का लिखा हुआ पत्र कल तीसरे पहर डाक पर मेरे पास पहुंचा लिखा हुआ हाल जाना आपने जो छोटी बहिन के विवाह की बाबत लिखा है कि उस के दिन से भी जल्द छुट्टी पाना बहुत जरूर है और यह कि आप का विचार है कि कहीं से उधार लेकर फागुन ही तक उसे किसी न किसी तरह अपनी और पुरुखों की आबरू के लायक अपने ठिकाने लगा दूं सच तो यह है कि जो आप के विचार में होगा वही ठीक है और मैं उस में कुछ कहने के लायक नहीं पर आप अकेले उसका हाल ही नहीं लिखते मुझ से सलाह भी पूछते हैं इस वास्ते लिखता हूं मेरी थोड़ी समझ में अभी उस की उमर कम

है स्वामी पांच ही बरस की होवेगी उस का विवाह करना इतनी जलदी बहुत बेसलाह है स्वामी बहुत से संदेह और डर हैं क्या फ़ायदा जो अपने ऊपर अपराध लीजिये इस के सिवाय अभी इतना सुबीता नहीं कि और काम न किया यही सही फिर क़र्ज़ लेकर सैकड़ों रुपये ब्याह में देकर ऐसे बेजरूरी काम कीजिये तो कोई अचरज की बात न होगी अभी पांच छः हज़ार रुपये लेकर ठाकुरों की तरह धर धूम तमाशा दिखा गया तो पीछे को इसका फल क्या होगा और कहां से आवेगा और किस तरह से बचाव होगा आगे जो हुकुम होगा उस में उज्र न होगा आगे शुभ मिती पोष बदी ४ संवत् १९२६ तथा दिसंबर सन् १८६९ ई०

जवाब दादा की ओर से पोते को

स्वस्ति श्री चिरंजीवि रामदत्त को शिवदत्त का आशीर्वाद पहुंचे तुम्हारी चिट्ठी आई तुम्हारी बुद्धिमानी से बड़ा आनंद और भरोसा हुआ मुझे तुम्हारी सलाह बिना रत्ती भर काम करना नहीं है

ईश्वर ने तुम को सब तरह की बुद्धि दी है और तुम्हारी हर एक बात बड़ी बुद्धि और समझ की होती है तुम्हारे पत्र के आने पर मैं ने भी जो विचार किया तो तुम्हारी सलाह बहुत अच्छी पाई सचमुच पांच छः बरस की लड़की का विवाह करना बेमतलब है और सब तरह से इस में डर है इसके सिवाय धर्म शास्त्र की पोथी में भी दश बरस तक का बचाव है किसी तरह की कोई जल्दी नहीं तब तक जो परमेश्वर की दया हो जावे और तुम किसी ऊंची नौकरी पर हो जाओ और उस की भार्गव(?) से अच्छी तरह उस के विवाह करने की सामर्थ्य हो जावे इस वक़्त क़रज़ लेकर विवाह करना अपने ऊपर एक अपराध मोल लेना है अब मैं ऐसी बातों का मन कभी न करूंगा शुभमिति माघ वदी २ संवत् १९२६ तथा जनवरी सन् १८७० ई०

सं० ४ बालक भानजी की ओरसे भाभी को

सिद्धि श्री सर्वोपमा योग्य भाभी जी [illegible] को [illegible] का [illegible]

સલામ પહુંચે આગે એક મહીને સે માતાજીકો
જ્વર આતા હૈ પહલે પહલ ઠંડાઈ લગકર પિલાઈ
ગઈ પર ઉસ સે કુછ દિનતો નફ઼ા આયા ડાકટર
સાહબ કે બતલાને સે અંગરેજી કુનૈન સવેરે
વ સંધ્યા કો દી જાતી હૈ ઈશ્વર કી કૃપા સે
કિસી તરહ કા ફ઼ર્ક જાન પડ઼તા હૈ ભરોસા હૈ
કિ જલ્દ અચ્છી તરહ આરામ હો જાવે।
આપ સુચિત રહેં માજી આપ કો બહુત યાદ
કિયા કરતી હૈં આપકે પાસ કોઈ સવારી ભેજને
કો સુના હૈ સો મૈં ચચા સાહબ કા
ઘોડ઼ા મય બઘ્ઘી સાઈસ કે સાથ ભેજતા
હૂં કિ જ઼રૂર આઇયેગા ઔર છોટે ભાઈ નસીરુદ્
દીન કો ભી જ઼રૂર સાથ લાઇયેગા જિસ મેં આપ
કે દર્શન ઔર ઉનકી ભેંટ દોનોં હોં આગે
શુભ મિ૰ વૈશાખ શુદી ૧૨ સંવત્ ૧૯૨૭ તથા
અપ્રૈલ સન્ ૧૮૭૦ ઈ૰

જવાબ પત્ર મામા કી ઓર સે ભાનજે કો

સત્યમતિ શ્રી ચિરંજીવિ સૈયદ અસગ઼ર
અલી કો હસનબેગ કી આશીસ પહુંચે —
આગે તુમ્હારી ચિટ્ઠી આઈ તુમ્હારી માકા

હાલ સુન કર જી કો વડી વેકુલી હુઈ હમ
કો વડા આશ્ચર્ય્ય હૈ કિ ન તુમ ને ઔર ન
તુમ્હારે પિતા ને વીમારી કા હાલ આજ તક
મુઝ કો લિખા ઔર અવ લિખતે હો કિ એક
મહીને સે વીમાર હૈં ખૈર લોગોં આપકી સમત્
મલા વડી વાત હુઈ કિ અવ પહલે સે કુછ
આરામ જાન પડતા હૈ ભગવાન ચાહેંગે તો જલ્દ
રોગ દૂર હોગા યહ દવા ઇસ વીમારી કે લિયે વહુત
અચ્છી હૈ તુમ ને જો મેરે આને કે મધ્યે લિખા
થા સો મેરા મેરે તુમ્હારે લિખને કા કુછ
કામ ન થા મૈં આપહી તુમ્હારી ચિટ્ઠી કે
પહુંચતે હી વહાં આતા પરંતુ અભી કહું સુનને
મેં આતા હૈ કિ સાહવ ડિપુટી કમિશનર
વહાદુર કલ નમક કી કોઠી દેખને આવેંગે
ઔર કુછ આશ્ચર્ય્ય નહીં કિ હમેશઃ
કી તરહ અસ્પતાલ મેં ભી આજાવેં ઇસ
વાસ્તે કલ તક આને મેં લાચાર હૂં પરંતુ પરસોં
અપને યહાં મુઝે જરૂર દેખના ઔર મેરા
નસીરુદ્દીન કો ઘોડે પર ચઢા કર ભેજતા હૂં
ઇસ ગૌરહાજિરી સે તો મદરસે મેં ઉસકા વડા
હરજ હોગા ઔર લડકે આગે હો જાવેંગે

पर लाचार तुम्हारे बुलाने से रवाना करता हूं ये एक दिन में उसे जलदी लौटा देना नहीं तो मुदर्रिस साहब मुझ से गिल्ला करेंगे और उसका हरज अलग होगा। शुभमिति जेठ शुदी ३ संवत् १९२७ तथा मई सन् १८७० ई०

सं० ५ पत्र भतीजे की ओर से चचा को

सिद्धिश्री सर्व शुभोपमा योग्य श्री (पू) चचा जी को श्रीदत्त का परनाम पहुंचे आगे ईश्वर की कृपा से यहां सब तरह अच्छी भलाई है आप की अच्छी भलाई चाहिये आप की चिट्ठी आई उसमें खुश हुआ। शंकर सुनार की बेकारी और तंगी का हाल सुनकर मन में बड़ा रंज हुआ अपने गांवों में नौकरी का दरवाजा ऐसा बंद हो गया है कि जहां देखो बेरोजगारी है कहीं नौकरी का नाम नहीं है उस पर खराबी यह है कि रोज २ सब तरह के लोग पढ़ लिख कर तैयार होते जाते हैं और सब की यही चाहना रहती है

કિ કહીં મુહરિરી યોન: કી નૌકરી કાનેં
દિ કિસી કો હૈસિલ નહીં હોતા। કિ કોઈ
કાન પડ઼ા કોરે યા કુછ માલ લેકર ઉસ કો
નફ઼ા કી જગાહ દેવેં યા અપને કારકોં અપની
બુદ્ધિ ઔર જાનો ગોઈ સે ચલાવેં ઔર
હુનરોં દસ્તીરોં કી વિદ્યા કી હૈ ઉન મેં સે કિસી
કો આજ઼માતે નહીં જિસકો દેખો નૌકરી ઢૂંઢતા
હૈ અંગરેજ઼ લોગોં કો દેખો કિ અપને હુનર સે
કે બડ઼ે ધની હો પરન્તુ જિસ કામ મેં ફ઼ાયદા
દેખો ઉસ કો કરો ઇન દિનોં ઐસા સમય હૈ
કિ મેરી કચહરી મેં ભી કોઈ જગાહ ખ઼ાલી નહીં
હૈ કિ ઉસ પર ઉન્હેં બુલાઊં એક મેરે મેહરબાન
સાહબ ગોંડે કે જ઼િલે મેં મુકામ બન્દોબસ્ત
કરે હૈં જો આપ કહેં તો મૈં ઉન કે પાસ ઉસકે
બાબત અપની સે જ઼ો આશ્ચર્ય નહીં કિ
વે સાહબ દયા કરકે ઉસકે નૌકરી કી કોઈ
રાહ નિકાલ દેવેં જૈસા આપ લિખેંગે વૈસા
કિયા જાવેગા આગે શુભ મિ૦ કાર્તિક વદી
૧૪ સંવત ૧૯૨૭ તથા અક્ટૂબર સન
૧૮૭૦ ઈ૦

જવાબ ચચાકી ઓરસે ભતીજેકો

સ્વસ્તિ શ્રી ચિરંજીવિ શ્રી દત્ત કો રામ પ્રસાદ કા આશીર્વાદ પહુંચે તુમ્હારી પત્રી આઈ વૃત્તાન્ત તુમ્હારી દિન ૨ બઢતી કો ઓર ધીરતા રખને સે સચ મુચ દુઃખ તો હમકો જરૂર આયા હૈ કિ જહાં દેખો નૌકરી કા ટોટા હૈ ઓર મૈંને તુમ કો એસે હી મેં લિખા કિ જબ ઉસ કે લિયે ઢૂંઢતે ૨ બનાઈ થક ગયે ઓર કોઈ સૂરત ન નિકલી પડોસી કા બડ઼ા દુઃખ હોતા હૈ હમ સે ન કહે તો કિસ સે જાકર કહે ગૌડે જાને મેં ઉસ કો કિસી તરહ કા હીલા ન હોગા આપ બહુત જલ્દ ઉન સાહબ કો લિખેં જબ વે બુલાવેંગે ઉસી દમ જાવેગા ઘડી ભર કી દેર ન હોગી તુમ અબ ઉસકા બદહાલ ન જાનો જો દશા વરસ પહલે થા બલ્કિ ઉસે પહલે ઇતની જરૂરત ન થી માતા પિતા કો ધન સેંત હાથ આયા થા ઓર યહી સબબ હુઆ કિ તુમ ને દો તીન બાર હમ મેં સિફારિશ કી પર ઉસ કી બેપરવાહી સે કોઈ કામ દેખને મેં ન આયા તો ભલા અબ ભી કુછ હરજ નહીં

ઉસ કા યહ બુઢાપા તુમ્હારે હી સબબ સે બીતે ઈશ્વર તુમ કો જીતા રક્ખે આગે શુભ મિ૰ કાર્તિક શુદી ૮ સંવત્ ૧૯૨૭ તથા અક્તૂબર સન્ ૧૮૭૦ ઈ૰

સં૰ ૨ પત્ર કિસી રોગી કી ઓર સે વૈદ્ય કો

સિદ્ધિ શ્રી સર્વોપમા યોગ્ય હકીમ સાહબ શ્રી ૫ ગંગાદીન કો શિવરામ કી વંદગી – ઓર સીતારામ પહુંચે આગે સમાચાર અપની ગરજ અરજ કરતા હૂં કિ દો મહીને સે મેરે પેટ મેં કુછ વિકાર રહતા હૈ જો ખાતા હૂં નહીં પચતા પહલે સે કુછ ખુરાક કમ ભી કરદી હૈ પર વહ ભી નહીં પચતી ઇસ કે સિવાય કભી કભી મુંહ ભી બિગડતા હૈ પહિલે ભી બિગડતા થા પર હકીમ મુહમ્મદ સૈયદ ખાં સાહબ કી દવાઈ સે આરામ હો ગયા થા ફિર અબ બીસ દિન સે બીમાર હૂં મેરી નૌકરી કા હાલ આપ અચ્છી તરહ જાનતે હૈં કિ જિસ તરહ કી હૈ ઇસમેં એક દિન સુબીતે સે એક જગહ મુકામ નહીં રહતા આજ યહાં ઓર કલ વહાં ઉસ પર સિવાય ઘોડે કે ઓર કિસી સવારી મેં નિરવાહ ભી નહીં ફિર ઇસ પર રાસ્તે કી તકલીફેં ઓર

𑂎𑂰𑂢𑂵 𑂣𑂲𑂢𑂵 𑂧𑂵𑂁 𑂦𑂲 𑂔𑂴𑂢 𑂍𑂳𑂔𑂴𑂢 𑂯𑂷 𑂔𑂰𑂞𑂲 𑂯𑂶 𑂥𑂰𑂞 𑂨𑂯 𑂯𑂶 𑂍𑂱 𑂯𑂧𑂵𑂬𑂂 𑂩𑂷𑂏𑂲 𑂥𑂢𑂰 𑂩𑂯𑂞𑂰 𑂯𑂴𑂁 𑂔𑂥 𑂞𑂍 𑂄𑂣 𑂧𑂵𑂯𑂩𑂥𑂰𑂢𑂲 𑂍𑂩𑂍𑂵 𑂍𑂷𑂆 𑂠𑂫𑂰 𑂬𑂰𑂣𑂰𑂍𑂞𑂷𑂂 𑂢 𑂠𑂵𑂁𑂏𑂵 𑂞𑂥 𑂞𑂍 𑂩𑂷𑂏 𑂍𑂲 𑂥𑂲𑂧𑂰𑂩𑂲 𑂮𑂵 𑂓𑂳𑂗𑂹𑂗𑂲 𑂢 𑂣𑂰𑂈𑂁𑂏𑂰𑃁 𑂅𑂮 𑂮𑂵 𑂒𑂰𑂯𑂞𑂰 𑂯𑂴𑂁 𑂍𑂱 𑂄𑂣 𑂥𑂚𑂲 𑂠𑂨𑂰 𑂍𑂩𑂍𑂵 𑂊𑂮𑂰 𑂍𑂷𑂆 𑂫𑂶𑂮𑂰 𑂍𑂩𑂴𑂁 𑂄𑂣𑂍𑂰 𑂥𑂚𑂰 𑂨𑂬 𑂯𑂷𑂏𑂰𑃁 𑂧𑂱० 𑂒𑂶𑂞𑂹𑂩 𑂬𑂳० १२ 𑂮𑂁𑂫𑂞𑂹 १९२७ 𑂞𑂟𑂰 𑂧𑂰𑂩𑂹𑂒 𑂮𑂢𑂹 १८७० 𑂆०

𑂔𑂫𑂰𑂥 𑂫𑂶𑂠𑂹𑂨 𑂍𑂲 𑂋𑂩 𑂮𑂵 𑂩𑂷𑂏𑂲 𑂍𑂷

𑂮𑂱𑂠𑂹𑂡𑂱𑂬𑂹𑂩𑂲 𑂧𑂳𑂁𑂬𑂲 𑂧𑂰𑂡𑂫𑂬𑂹𑂩𑂲 [illegible] 𑂢𑂰𑂟 𑂍𑂷 𑂃𑂁𑂬𑂰𑂯𑂲𑂢 𑂍𑂲 𑂋𑂩 𑂮𑂲𑂞𑂰𑂩𑂰𑂧 𑂣𑂯𑂳𑂁𑂒𑂵 𑂄𑂣 𑂍𑂲 𑂒𑂱𑂗𑂹𑂘𑂲 𑂃𑂢𑂹𑂢 𑂢 𑂣𑂒𑂢𑂵 𑂍𑂵 𑂥𑂰𑂥𑂞 𑂄𑂆 𑂦𑂪𑂰 𑂥𑂚𑂲 𑂥𑂰𑂞 𑂯𑂶 𑂍𑂱 𑂄𑂣𑂍𑂲 𑂏𑂳𑂢𑂏𑂳𑂣𑂞 𑂞𑂷 𑂧𑂵𑂩𑂲 𑂥𑂳𑂠𑂹𑂡𑂱 𑂄𑂆 𑂒𑂰𑂯𑂵 𑂄𑂣 𑂮𑂳𑂒𑂱𑂞 𑂍𑂩𑂵𑂁 𑂨𑂰 𑂢 𑂍𑂩𑂵𑂁 𑂅𑂪𑂰𑂔 𑂄𑂣𑂍𑂷 𑂔𑂪𑂹𑂠𑂲 𑂄𑂩𑂰𑂧 𑂍𑂩𑂵 𑂥𑂱𑂢𑂰 𑂢𑂰𑂚𑂲 𑂠𑂵𑂎𑂵 𑂄𑂣𑂍𑂲 𑂠𑂫𑂰𑂆 𑂧𑂵𑂁 𑂍𑂦𑂲 𑂢𑂯𑂲𑂁 𑂍𑂩 𑂮𑂍𑂞𑂰 𑂥𑂲𑂧𑂰𑂩𑂲 𑂥𑂯𑂳𑂞 𑂠𑂱𑂢 𑂍𑂲 𑂯𑂷 𑂏𑂆 𑂯𑂶 𑂌𑂩 𑂩𑂳𑂍𑂰 𑂩𑂍𑂲 𑂥𑂱𑂢𑂰 𑂠𑂵𑂎𑂵 𑂦𑂰𑂪𑂵 𑂠𑂫𑂰 𑂪𑂱𑂎𑂠𑂵𑂢𑂰 𑂮𑂪𑂰𑂯 𑂢𑂯𑂲𑂁 𑂯𑂶 𑂄𑂔 𑂍𑂵 𑂣𑂰𑂁𑂒𑂫𑂵𑂁 𑂠𑂱𑂢 𑂧𑂵𑂩𑂰 𑂧𑂳𑂍𑂠𑂹𑂠𑂧𑂂 𑂍𑂒𑂯𑂩𑂲 𑂧𑂵𑂁 𑂣𑂵𑂬 𑂯𑂷𑂢𑂵 𑂫𑂰𑂪𑂰 𑂯𑂶 𑂅𑂮 𑂮𑂥𑂥 𑂮𑂵 𑂧𑂵𑂩𑂰 𑂫𑂯𑂰𑂁

આના જરૂર હોગા જો આપ ખર્ચ પર નહીં ઔર
થોડી સી મેહનત કરકે હકીમ સાહબ વહુત
સાહબ કે મકાન પર આઓગે તો વહાં આપકી
તરહ બીમારી ખૂબ જાવેગી ઔર આપ કે
સામને દવા લિખદેંગે આપ ઘબરાઈએ નહીં
ખુદાવંદ ચાહેંગે તો બીમારી કા નામ ન રહેગા
પર થોડે દિનોં કે લિયે તો આપકો છુટ્ટી
લેની હોગી યા કોઈ આરામ કી સવારી પાલકી
રખની હોગી મિ૦ ચૈ૦ વ૦ ૬ સંવત્ ૧૯૨૭
તથા માહ અપ્રૈલ સન્ ૧૮૭૦ ઈ૦

નં૦ ૭ પત્ર શિષ્ય કી ઓર સે ગુરૂ કો

સિદ્ધિ શ્રી સર્વોપરિ વિરાજમાન
શ્રી(૫) ગુરૂજી સાહબ કો મહાનીલાલ કી
દંડવત પહુંચે આપ જાનતે હોંગે કિ બહુત
દિનોં સે મેરા ઇરાદા થા કિ દુખી ગરીબોં કે
લિયે શહર મેં એક અસ્પતાલ બનવાઉં
પરંતુ એક કામ આપકે હુકમ પર હોતા હૈ
ઇસ વાસ્તે કોઈ સ્થાન આપ તથા દેખન પડી
અબ દેશાટન કી મરજી સે જાન પડતા હૈ કિ
ઇસકા હુકમ આપકી ઓર સે મેરે મન મેં હૈ કિ

પરસોં સવેરે ૬ઃ બજે મેરે થોડી ખાંસી ઉસ
ગ઼લાગ આય કે હોને સે બડી બેકરારી હેરાન્
હુવ કી કિ કોઈ અચ્છી દવા મિલ જાયે
ઇસી સે આપ મેહરબાની કરકે ૨ ઘડીકે વાસ્તે
તકલીફ઼ ઉઠાકર જ઼રૂર આવુદેગા પૂનર્ કા
કામ હૈ આગે શુ૰ મિ૰ માઘ શુદી ૨ સં૰૧૯૨૭
તથા માહ જાનવરી સન્ ૧૮૭૧ ઈ૰

જવાબ ગુરૂ કી ઓરસે ચેલે કો

સત્સંગિ શ્રી ચિરંજીવિ મહારી લાલ કો
રામપ્રસાદ કી આશીશ પહુંચે તુમ્હારી
ચિટ્ઠી મેરે બુલાને કે લિએ આઈ તુમ્હારી
અચ્છી નીતિ ઔર પુન્ય કા હવાલા દેખકર
બડા આનંદ હુઆ ઈશ્વર તુમ કો હમ સે
જુદાહઃ સામર્થ્ય દે ઠીક ૨ હમ સે સિવાય
કોઈ નામ નિશાન નહીં ઔર ન કોઈ હમસે
અચ્છા કામ હૈ પરમેશ્વર ચાહે તો પરસોં
સવેરે જ઼રૂર ૨ ખુશી સે આ જાઉંગા જો આના
ન હુઆ તો ફિર થોડી થોડી ૨ બાતોં કો ધ્યાન
જ઼રૂર રખિયેગા જહાં મકાન બને સહ બગાહ
નીચી ન હો ઉસકે ચારોં તરફ઼ ખુલા હો ઉસ

કે નજદીક કોઈ ખાલાદિ ખેત હોવેં: ઐસા
નહો કિ જિસમે દુરગંધિ આવે ઇસને જહાં.
તક હોસકે મકાન ઉત્તર મુખ હો કિસીકે
કહને પર નજાના ઇસમેં સબ દિનોંમેં આરામ
હોગા ઔર કુરસી કુરૂર હો દીવારેં ઊંચી હોં
ઔર ચારોં તરફ ખિડકિયાં રખ વાના
રસોઈ કા ઘર જુદે: દૂર હો સંવત તિથિવાર
આદિ કા પત્રક ભી રખના તુમ તો આપહી
બુદ્ધિમાન હો ઔર યે સબ બાતેં તુમ ને પહલે
હી સે શોચ લીં હોંગી પર સુચિત રહને કે લિયે
લિખી ગઈ હૈં શાંતિ તુમ્હારે કામ આવેં શુભ
મિ૦ માઘ સુ૦ ૩. સંવત્ ૧૯૨૭ તથા આંગ
રેજી સન્ ૧૮૭૦ ઈ૦

પાંચવાં કાંડ

વર વર વાલોંકે નામ

રત્ન બાઈ કી ઓરસે બાઈ કો

સ્વસ્તિ શ્રી (૩) બાઈ રામ નારાયણ કો
શંકર દત્ત કા નમસ્કાર પહુંચે બાઈસાહબ
અભી તક કોઈ ખબર નહીં હુઈ હૈ ઇસમે સબ

લોગ ઘબરાતે હૈં ઈશ્વર અપની કૃપા કરે નહીં તો હજારોં આદમી ઔર ગોરૂ મરજાયેં જાના નહીં કિ ઉધર ક્યા હાલ હૈ જો રસી દિહકાની નહો તો ચૌપાયોં કે લિયે કુછ ચારા ઔર ઘર કે વાસ્તે થોડે ગેહૂં ઔર ચને ભેજવા દીજિયે યહાં બડી તંગી હૈ ભૂસા નામ કો નહીં મિલતા જમીન પર કિસી તરહ કા ઘાસ નહીં જમતી આપ જિતને ગેહૂં ભરવા ગયે થે વે સબ ચૂક ગયે અબ વોને હી ભર કે રહ ગયે હૈં જો ઉસમેં હાથ લગાયા જાયગા તો ક્યા બોવેંગે ઔર થોડે સે દાને કે લિયે તો અધિક દિક્કત હૈ ક્યોંકિ પાંચ છઃ સેર દાના ઉસ કો [illegible] ચાહિયે યહ કહાંસે આવે જો યહ દો સેર ભી પાવે તો બડી બાત હૈ જો તુમ્હેં ઇસ કે બેચને મેં કુછ ઉજ્ર નહો તો આજ કલ દો એક ગાહક હૈં ઉન કે હાથ બેચ ડાલા જાવે મિ૦ આષાઢ વદી ૫ સંવત્ ૧૯૩૬ તથા જૂન સન્ ૧૮૬૯ ઈ૦

૨ પત્ર માઈ કી ઓર સે બડી બહિન કો

મત્સમતિ શ્રી (૩) બડી બહિન કો છોટી બુદ્ધ-હીન ભાઈ કા દંડવત ઉચિત પહુંચે આગે યહાં સે કુશ

उस ओर गई हो तुम्हारे नाम दो चिट्ठियां
भेजी गईं जवाब अभी तक नहीं आया जान
नहीं पड़ता कि क्या सबब है हाल साल लिखने
की ज़रूरत यह है कि तुम्हारे चाहने से मैंने
सैयद जान के विवाह के लिये इमामी नाई के
मारफ़त कई जगह बात चीत की गई उसमें
दो जगह पर गनना बन गई है एक तो मुरादा-
बाद के रईस मुहम्मद ज़मा ख़ां के यहां और
दूसरी शाहाबाद के रईस मोलवी सुलतानहुसेन
ख़ां के यहां दोनों जगह की जाति बिरादरी का
हाल तुम अच्छी तरह जानती हो और दोनों
लड़कियां बहुत चतुर और हुनर में [illegible]
की हैं इस मुक़द्दमे में जाति पांति के लोगों से
और पुरनियों से भी पूछा गया उन सब लोगों
की मरज़ी होती है कि मुरादाबाद में अच्छा
है परंतु अब तुम्हारी जैसी मरज़ी हो वैसा
लिख भेजो और ५०) रु० की हुंडी भेज
दीजिये कि जिस से रजब के महीने में ब्याह
की रीति कर दी जावे ता० ७ माह जमादिस-
सानी तथा अकटूबर सन् १८७० ई०

૩ અપને મિત્રકે નામ

સ્વસ્તિ શ્રી (૩) મિત્ર શેખ ઇમામબખ્શ સાહબ કો કમીરુદ્દીન કા સલામ પહુંચે— આગે આપ કી ખુશી કી પત્રી આજી મેરે પાસ પહુંચી લિફાફા ખોલતે હી બહુત આનંદ હુઆ ઈશ્વર ઐસી ખુશી સબ કો દેવે પરમાત્મા કરે યહ લડકા આપ કો બહુત ફલે ઔર ઉસ કી ઉમર બડે ઔર આપ કી સેવા કરે ઔર આપ કી દયા ઉસ પર સદા બની રહે ઇસ મેં સંદેહ નહીં હૈ કિ યહ તુમ્હારે અંધેરે ઘર કા દીવા પૈદા હુઆ ઇસ સે જિતની કુછ બડાઈ ઈશ્વર કી કરેં ઔર ઉસ કા ઇહસાન માનેં સુ સબ થોડા હૈ ઔર અપની ખુશી કા કુછ હાલ નહીં કહ સકતા સચ બાત તો યહ હૈ કિ જો લોગ કહા કરતે હૈં કિ ખુશી કે મારે આપે મેં નહીં સમાતે સો યહી મેરા હાલ હૈ ઔર મૈં જબતક ઉસે અપની આંખોં સે નહીં દેખતા તબતક મુઝે કભી કલ ન પડેગી ઇસ સે મૈં પરસોં જરૂર વહાં હી હોઊંગા ઔર ૫) રુ° મૈંને ઇહસાન અલી કી મારફત હાથ કી ચુંબાઈ

કે ભેજતી હૈં નિશ્ચય હૈ કિ મેરે સાથ પ્રેમ ઉસ
દિન આવેંગી ક્યોંકિ ઉનકો યહ પરતીત હી નહીં
હોતી કિ સચ મુચ યહ ખુશી હમારે ભાગ્ય કી
હૈ મિ૰ ભાદ્રપદ વદી ૧૪ સંવત્ ૧૯૨૭ તથા
અગસ્ત સન્ ૧૮૭૦ ઈ૰

૪ પત્ર સેઠ કે નામ

સ્વસ્તિ શ્રી(૬)ધરમ સાગર સેઠ જી કો
ગામ દેવાજ કા આશીરવાદ પહુંચે સુના ગયા
કિ આપ જગન્નાથ જી જાને કા વિચાર કરતે
હૈં દેખા ચાહિયે કિ આપ કે જાને કે પીછે કોઠી
કે ગુમાશ્તે હમારે દેને લેને કા ચીઠા [illegible] સે
ચલાવેંગે અબ તક હમેશઃ જાબ્તા સરકાર સે
કિસ્ત લગાતી થી તો આપ કે યહાં સે લેકર
સરકારી ખજાને મેં રુપયા દાખિલ કિયા જાતા
થા ઔર ફિર પીછે સે ગાંવ કી આમદની કા
રુપયા આપ કી કોઠી મેં જમા હોતા રહા હૈ યહ
અબ ઉસી રીતિ પર આપ અપને કારિંદો સે
હુકુમ દે દીજિયે કિ આપ કે પીછે રુપયે કે
દેને મેં કિસી તરહ કી નાહીં ઔર ઢીલ ન
કરેં આગે વકત કી લિખ્યૂં મિ૰ વૈશાખ

कमिश्नर ५ संवत् १९२८ तथा ई सन् १८७१
ई०

५ पत्र मित्र के नाम

सल्लमति शरी (३) मित्र मुजफ्फरपुर को अब्दुल करीम का सलाम पहुंचे – आप का नवीसा अब्दुल हक और अहमदुल्लाह के विवाह में मेरे शामिल होने को मयस्सर पहुंचा उस से बड़ी ही खुशी हुई सच है यह खुशी का दिन ईश्वर ने बहुत मनाते मनाते दिखाया है मैं तो शीघ्र के बल पहुंचता पर बड़ा कठिन कि एक महाजन ने मेरे ऊपर दीवानी में २०००) रु० की नालिश की और जो तारीख इन बेटाओं के विवाह की है उसी दिन उस मुकद्दमे की पेशी है इस सबब से लाचार हूं जो हो सकेगा तो शीघ्र पहुंचूंगा जरूर विवाह के वक्त तारीख को हां पहुंचूंगा और आप से भी इस मुकद्दमे में सलाह की जरूरत है क्योंकि इस मुकद्दमे को आप अच्छी तरह से जानते हैं कि ये दावा में ५००) रु० से २०००) होगये हैं मैंने

अच्छी तरह सुना है कि पहियाता और
रोकनामचा जारी किया गया है इस
मुक़द्दमे में मीर वाजिद अली साहब को
वकील करदिया है इस विचार से कि आप से
और उन से एका हो सकता है इससे आप मेहरबानी
करके नरहवंशी जाकर मीर साहब को
इस मुक़द्दिमे का असल हाल अच्छी
तरह समझा दीजिये और उन का मेहनताना
और शुकराना अभी ठीक नहीं हुआ
आप को जैसा समझ पड़े बात चीत करके
वैसा ठीक कर लीजिये मि० पोष सुदी १२
संवत् १९२८ तथा दिसंबर सन् १८७१ ई०

६ पत्र मित्र के नाम

स्वस्ति श्री दिवासागर पश्चिमी
सहर आहालाद के वकील पंडित जीनालाल
साहब को राम नारायण का नमसकार पहुंचे
आगे हमारे शत्रु सुन माहताब सिंह ने
शरीर छोड़ दिया और उनके भाई बंधु-
ओं में राज्य के वास्ते आपस में झगड़ा
है और हाल साल इस का सरकार की

और से ख़ास तहसील है इसलिये आप को लिखता हूं कि आप दो दिन के लिये यहां आकर मुक़द्दिमे का हाल जानकर मुझे बताइये कि किस बुनियाद पर ये मुक़द्दिमः किया जावे राजा साहब ने हिबानामा या दानपत्र भी अपने नाती मेरी नवनिहाल सिंह के नाम लिख दिया था अब मुक़द्दिमः दानपत्र मुस्तर्दिन करें या अपने क़यासात पर जो आप की सलाह होगी वैसा किया जावेगा शुभ

उपकारी मित्र के नाम

सत्कृति शाली शुभोपमा योग्य शाली (उ) दीवान जी को शिवदत्त का आशीर्वाद पहुंचे आगे आप को लिखता हूं कि साबर पारसाल का इलाका बहुत सी डिगरियों के सबब से इनदिनों नीलाम हुआ है और चार गांव हमने भी लिये हैं पर उन में से दो गांवों की ज़मीन बे पानी है जो बरसात अच्छी हुई तो ख़रीफ़ अच्छी पैदा होती है परन्तु बिना कुओं के रबीअ का होना कठिन है इस

વક઼્ત મેં સવ લોગોં કી યહ સલાહ પડ઼તી હૈ કિ દોનોં નિયનિયાં ગાંવોં મેં પાંચ૨ સાત૨ કુંએ પક્કે વન વાહિયે જાવેં ઇસલિયે આપ કો લિખતા હૂં કિ આપ વનવાને કે કામ મેં વહુત ચતુર હૈં આપ ને વહુતેરે મકાન ઔર કુંએ વનવાએ હૈં અવ આપ મુઝે સલાહ દેં કિ અપને આપ વનવાના અચ્છા હોગા કિ ઠેકે મેં મેહનતાની કરકે ઇસ કા જ઼વાવ જ઼રૂર દીજિયે॥ શુભ મિ॰ ચૈત્ર શુદી ૫ સં॰ ૧૯૨૮ ત॰ સન્ ૧૮૭૨ ઈ॰

૮ પત્ર મિત્ર કે નામ

સ્વસ્તિ શ્રી મિત્ર શ્રી(૩) શિવલાલ ત્રિવેદી કો રામાધીન મિશ્ર કા નમસ્કાર પહુંચે વડી વાત હુઈ કિ વહુત દિનોં મેં આપ કી ચિઠ્ઠી પહુંચી ઔર જી કો વડા આનંદ દિયા ઐસી ખુશી હુઈ કિ ઉસ કો કહ નહીં સકતા જો સિલસિલા જ઼વાની કી વાતેં આપને મુઝ પર લિખીં સો યહ સહી કહાવત હૈ કિ ઉલટે ચોર કોતવાલે ડાંડે એસી દો તીન ચિઠ્ઠિયોં કા જ઼વાવ આપ ને ન લિખા ઔર

અબ ચતુરાઈ કરતે હો ઔર ઉલટે ગિલ:લા સુનાતે હો ઔર પત્રોં કે ન પહુંચને કા બહાના લેતે હો મિલને કે વક્ત મેં આપ સે સમઝ લેતા પર અબ આપકી ઓર સે લગાવ લગા હૈ તો સારી નિસ જાતી રહી ઔર મન સાફ હો ગયા ઔર મુઝે ભરોસા હૈ કિ આપ ઇસી તરહ સદા ખત પત્ર ભેજતે રહિઁ ક્યોંકિ પત્રી સે આધી મુલાકાત હોતી હૈ આગે મૈં નાગોર મેં ખુશ હૂ૦ સાહબજી પર સબડિપુટી ઇનસપેકટર કે પાસ પર નોકર હૂં જ્યાદ: શુભ મિ૦ કાર્તિક બદી ૧ સંવત ૧૯૨૭ તા૦ માહ અક્તૂબર સન ૧૮૭૦ ઈ૦

ૐ પત્ર દોસત કે નામ

સ્વસ્તિ શ્રી મિત્ર જી શ્રી (૩) હકીમુદ્-દીન સાહબ કો ગુલામ આલમ કા સલામ પહુંચે આગે આપકા પત્ર પહુંચા આપને જો જલ મેં તહઝીબ કી કારવાઈ કા હાલ પૂછા સો મિત્ર મેરે આજ કલ ઇહાં ઔરતોં કે પઢને કે મધ્યે બડે ૨ સવાલ જવાબ હોતે હૈં બડે ૨ પંડિત લોગ અપની ૨ મતિ જાહિર કરતે હૈં

વે લોગ યહ કહતે હૈં કિ સ્ત્રી ઔર પુરુષ દોનોં
ઈશ્વર કે બનાએ હૈં ઔર ઈશ્વર કી બનાઈ
અચ્છી વસ્તુઓં મેં ઇન દોનોં કા બરાબર
હિસ્સા હૈ ઔર વિદ્યા જિસ મેં સમઝ હોતી હૈ
ઉસ સે સ્ત્રિયાં કો અલગ રખની ચાહિએ યહ
સિર્ફ મર્દોં કી હઠ ધર્મી ઔર સ્ત્રિયોં
કી બિલકુલ નુકસાન કરને કી બાત હૈ
સ્ત્રિયોં કે પઢાને કે અનગિનતી ફલ કહતે
હૈં સબ સે બડા ફલ યહ હૈ કિ વે ઇસ સે ખૂબી
સમઝ સી સીખ જાંયગી ઔર જિસ મતલબ સે
પરમાત્મા ને સ્ત્રિયોં કો બનાયા હૈ વહ મતલબ
પૂરા હોગા સબ રીતિ સે પુરુષ કી દુઃખ સુખ કી
સાથી ઔર સહધ્યાન હોંગી ઇન સ્ત્રિયોં કી
સંતાન ભી અચ્છી હોગી ક્યોંકિ મા બાપ કી
સંગતિ કે પરભાવ સે કોઈ પ઼દાર્થ: અસર બાલકોં
પર નહીં હોતા તિસ પીછે ગરિહસ્થી ઔર
દુનિયાદારી કે કામોં મેં પક્કી હોંગી ઔર ઘર
કી બંદો બસ્તિયોં સે જો બહુત સી વિપત્તિઓં
પર પડતી હૈં ઉન સે અપને ઘર કો બચાવેંગી
રસે હી યહ કોઈ નહીં કહતા હૈ કિ સ્ત્રિયોં કા
પઢાના ધર્મ સે બાહર હૈ પરંતુ લોકાચાર

દયા કર સંદેહ કરતે હૈં આપ કા વિચાર ઇસમેં ક્યા હૈ મિ૰ વૈશાખ શુદી ૮ સંવત્ ૧૯૩૭ તથા સન્ ૧૮૮૦ ઈ૰

૧૦ પતન ખાં કે નામ

મહસતિ શાહી મિત્ર શાહી (૩) હગડાલૂખાં કો સુલ્હ વાલ ખાં કા સલામ પહુંચે લોગોં કી જબાની માલૂમ હુઆ કિ આપ આપસ મેં તો ઝગડા બખેડા ઉઠ ગયા પરંતુ તુમ્હારે યહાં અભી રહી નવાબી કા અંધેર હૈ કોઈ મહીના ઐસા નહીં બીતતા કિ જિસ મેં દો એક ફસાદ નહોં ઇસ બીચ મેં યહ સુન પડા કિ દશ દિન પહિલે કિસી ઝગડે મેં આપ પર ૫૦૦) રુ૰ જુરમાના ભી હો ગયે ઇસ કે સુનને સે ઓર વહુત દુઃખ હુઆ અચ્છા હોગા કિ જો તુમ વશ ભર અપના સવ માલ હુકુમત કરો ઔર હિતોપદેશ કી કિતાબેં કભી ૨ દેખા કરો ઔર જબ પ્યાસ લગે એક ઘૂંટ પાની પીકર યહ મન મેં વિચાર લો કિ ઇસ વિષ કા અંત ભી હોગા ઔર જો ચુપ રહોગે તો કિતની આફતોં ઔર ખરાબિયોં સે બચાવ હોગા ઈશ્વર ને જો મનુષ્ય કો

પશુ પક્ષિયોં સે બડા કિયા હૈ તો સિર્ફ સમઝ હી કા ભેદ હૈ જો મનુષ્ય ભી પશુ પક્ષિયોં કી તરહ લડાઈ ઔર ગુસ્સે મેં પડા રહૈ તો ફિર ઉસ મેં ઔર વાઘ વગૈરઃ મેં ક્યા ફરક હૈ યહ પત્ર પઢકર તો આપ નારાજ હોંગે પરંતુ જબ આપ કી રિસ મિટ જાયગી ઔર વિચાર કરોગે તો મેરા બડા ગુન માનિયેગા મિતી શ્રાવન શુદી ૩ સંવત્ ૧૯૨૮ તથા જૌલાઈ સન્ ૧૮૭૦ ઈ૦—

પુસ્તક સમાપ્ત હુઈ—

દોહા

નભ વસુ વસુ શશિ ઈસવી પ્રથમ જાનવરી માસ
પૂરી પરહિતૈષિની લછમન પુરી નિવાસ ૧

ઇતિ

